

Til Kunnskapsdepartementet

Norges Døveforbunds innspill til ny stortingsmelding om tidlig innsats og inkluderende fellesskap

Norges Døveforbund (NDF) viser til arbeidet med en ny stortingsmelding om tidlig innsats og inkluderende fellesskap. Vi er meget glad for at regjeringen nå griper tak i dette viktige arbeidet og takker for muligheten til å komme med innspill.

Forslag til tiltak for å bedre døve/hørselshemmedes inkluderingsvilkår:

1. Etablere egne klasser og egne skoler i tråd med Salamancaerklæringen 1994 som viser til hvordan inkludering av døve/hørselshemmede skal organiseres
2. Styrke tilgangen til norsk tegnspråk gjennom gode tegnspråklige førstespråksarenaer
3. Tiltak for å bedre pedagoger og spesialpedagogers negative språkholdninger knyttet til norsk tegnspråk
4. Implementere CRPD
5. Vise tydelige skiller mellom spesialpedagogikk og språk i både lov, politikk og melding.
6. Aktivt tegnspråkstyrkingsarbeid sammen med Språkrådet

I dette notatet beskriver vi *hvorfor* disse tiltakene er viktige.

Sammendrag

Det er til alles beste at inkludering fungerer og det er god samfunnsøkonomi at inkludering fungerer optimalt. For døve/hørselshemmede er tegnspråk og tilgang til tegnspråkmiljø essensielt for god inkludering fordi dette gir en uanstrengt og fri kommunikasjon og tilhørighet med andre. Store deler av fagmiljøet og brukermiljøet har gått bort fra det gammeldagse syn om at optimal inkludering er å plassere døve/hørselshemmede elever i en skole med kun hørselstekniske hjelpemidler. Vi vet i dag at fysisk plassering med kun hørselstekniske hjelpemidler ikke fungerer for det store flertallet i dag (Kermi 2018)¹.

Full inkludering av døve/hørselshemmede må gjøres på tegnspråk fra fødselen av. Døve/hørselshemmede og hørende barn med norsk tegnspråk som morsmål må få uhindret tilgang til norsk tegnspråk. Når barna kommer i et fellesskap med andre som snakker tegnspråk styrker det deres faglige og sosiale forståelse, noe som gjør at de opplever å bli fullt inkludert. Når døve/hørselshemmede møter andre døve/hørselshemmede er hørselstap glemt og de kan fungere optimalt i samfunnet. Med tegnspråk og tilgang til flere tegnspråkarenaer kan de bygge seg opp et sterkt fundament som gjør at de kan bidra med plikter og få likestilte retter som andre i samfunnet.

Vi har god erfaring med den såkalte L97-generasjonen. L97-generasjonen er døve/hørselshemmede mennesker som har fått undervisning etter læreplan L97, som gir rett til

¹ <https://samforsk.no/Publikasjoner/2018/HLF%20rapport%20endelig%20WEB.pdf>

undervisning i og på tegnspråk, den gang uten sakkyndig vurdering. De fleste av dem er født på slutten av 1980-tallet og begynnelsen av 1990-tallet. Synet på inkludering på den tiden var at det er nødvendig å ha god forståelse i et språk – tegnspråk – for å fungere faglig og sosialt i samfunnet ellers. Det var mange som hadde tegnspråkundervisning da og det var sterke tegnspråkmiljø i skolene. I dag er mange av denne generasjonen sterke bidragsytere i samfunnet. Å ta doktorgrader og mastergrader er nå blitt vanligere i Norge i den generasjonen, men det var absolutt ikke vanlig i eldre generasjoner. Den utdanning denne generasjonen har valgt tilsvarer det som er forventet av jevnaldrende i storsamfunnet i form av yrkesvalg og samfunnsdeltakelse. Generasjonen er også aktive med i partipolitikk, fritidsarrangementer og så videre sammen med resten av storsamfunnet. Dette er resultatet av hva NDF kaller god inkludering og tilgang til god undervisning i og på norsk tegnspråk i gode tegnspråkmiljøer. Mange som underviste den gang var voksne døve /hørselshemmede med lærerutdanning. NDF synes at det er eksempel til etterfølgelse for framtidige døve/hørselshemmede barn og unge.

NDF mener at en god inkludering av døve/hørselshemmede er å gi døve/hørselshemmede tidlig innsats i norsk tegnspråk og tilgang til gode førstespråklige tegnspråkarenaer. Det offentlige har et særdeles ansvar i dette både språkpolitisk og med utgangspunkt i CRPD.

Cochlea implantat og hørselstekniske hjelpemidler er ikke nok for inkludering av døve/hørselshemmede elever.

I tiden som kom etter L97 og retten til undervisning i og på norsk tegnspråk, hadde Cochlea implantat (CI) sitt gjennombrudd da man begynte å tillate å operere små barn fra slutten av 1990-tallet og begynnelsen av 2000-tallet. Da ble det etablert en tro og forståelse om at cochlea implantat og hørselstekniske hjelpemidler var tilstrekkelig for å få døve/hørselshemmede til å fungere i vanlig skoler. I dag har vi mye forskning fra hele verden som viser at dette ikke er tilfelle og det har fått store konsekvenser både på gruppenivå og individnivå. Det er ikke noe tvil om at CI er fantastisk hjelpemiddel, men fungerer best sammen med tegnspråk.

Det er lett for normalthørende å misforstå den døve/hørselshemmede fordi de tror at vedkommende døve/hørselshemmede oppfatter mer lyd enn det vedkommende faktisk gjør. Det er evidens for at døve/hørselshemmede er mestere i å late som at vedkommende forstår mer enn vedkommende faktisk gjør (Kermit 2018). Dette er kalt for maskering og gjør at det er vanskelig å oppdage at døve/hørselshemmede faller utenfor. Mange sliter også psykisk som et følge av dette (Øhre 2017)². Ut fra vår erfaring er det farlig å fortsette den samme inkluderingsprosessen som vi har sett til nå. Vi vet i dag at man ikke kan ekskludere tegnspråk slik trenden har vært i tidligere inkluderingsprosesser av døve/hørselshemmede. Salamancaerklæringen fra 1994 viser til hvordan døve/hørselshemmedes inkludering kan organiseres.

² <https://www.duo.uio.no/handle/10852/55260>

Rapporten «Hørselshemmede barn og unges opplæringsmessige og sosiale vilkår i barnehage og skole» av Patrick Kermit (2018) er en kunnskapsoversikt over nordisk forskning på døve/hørselshemmede elevers inkludering i «vanlig» skole fra 2000-2017. Hoveddelen av studiene som er inkludert er norske fordi disse hadde en viss forskningsmessig kvalitet. Rapporten tegner et skremmende og ensartet bilde av mangler og uheldige konsekvenser både sosialt og faglig, hos de «såkalte inkluderte» døve/hørselshemmede elever. Rapporten vektlegger særlig tre problemområder:

1. Faglig dårligere

Hørselshemmede barn og unge gjør det som gruppe faglig dårligere enn sine jevnaldrende i skolen. Dette skyldes blant annet at undervisningen gis på de hørende elevenes premisser, og at de hørselshemmede elevene må tilpasse seg denne praksisen så godt de kan. Mangel på ressurser, fagkompetanse, individuell og teknisk tilrettelegging i skolen bidrar til at hørselshemmede ikke får like stort utbytte av undervisningen som sine medelever, ifølge forskerne.

2. Strever sosialt

Hørselshemmede barn har vansker med sosial deltakelse og likestilling i vanlige barnehager og skoler. Sammenlignet med hørende barn opplever døve/hørselshemmede svakere relasjoner til jevnaldrende og mer ensomhet. Mange har ikke en eneste venn, og voksnes nærvær kan ikke kompensere for dette. God inkludering starter i barnehagen, men det er ingen grunn til å tro at det er lettere å lykkes her, bare fordi barna er små. Problemene kan starte i tidlig alder, viser forskning.

3. Blir ikke spurt

Mangel på medvirkning er et tredje område som fremheves i Kermit-rapporten. Det er fullstendig fravær av forskningsresultater som viser på at hørselshemmede barn og unge blir spurt eller involvert når det gjelder oppfyllelse av rettigheter. De er i stedet prisgitt voksne som har all makt til å definere hva rett til tilrettelagt undervisning skal omfatte og når denne retten er oppfylt. Mange opplever avmakt, men kan ikke gjøre annet enn å tilpasse seg.

Kort oppsummert; inkludering av døve/hørselshemmede elever i vanlige skoler fungerer ikke og ikke bare det – det er direkte skadelig for døve/hørselshemmede elever og kostbart for samfunnet. Dette har NDF påpekt i årevis og man har fremstilt dette som om døve og hørselshemmede ikke vet sitt eget beste. Vi forventer nå å bli tatt på alvor i tråd med CRPDs grunnleggende prinsipp «ingen ting om oss uten oss.»

Kostbart for samfunnet

I sitt doktorgradsarbeid har psykologspesialist Beate Øhre³ ved Nasjonal behandlingstjeneste for hørsel og psykisk helse undersøkt psykiske lidelser og traumatiske opplevelser hos døve og hørselshemmede polikliniske og psykiatriske pasienter.

³ <https://www.duo.uio.no/handle/10852/55260>

Hun har funnet at halvparten av pasientene som søkes til behandlingstilbud i psykisk helsevern som opprinnelig ble opprettet for døve, tegnspråklige pasienter, er talespråklige. Disse pasientene rapporterte mer stressrelaterte, somatiske helseplager enn pasienter som bruker norsk tegnspråk.

Øhre studerte sammenhengen mellom psykiske lidelser og bakgrunnsforhold som felles språk med foreldrene i barndommen, ulike typer skolegang og oppvekst hjemme eller på internat. Hun har sammenlignet dette hos pasienter som bruker norsk tegnspråk og pasienter som bruker norsk talespråk. Undersøkelsen inkluderte voksne døve og hørselshemmede henvist til spesialisthelsetjenesten i psykisk helsevern i Oslo og Trondheim i løpet av halvannet år. Med utredningsverktøy og undersøkelsesmetoder tilpasset pasientenes språkbakgrunn, fant studien at fordelingen av psykiske lidelser hos tegnspråklige døve/hørselshemmede som pasientgruppen tilsvarer det man finner hos hørende pasienter. Talespråklige døve/hørselshemmede derimot, sliter langt mer.

Dessverre er vår erfaring er at mange av disse elevene og unge voksne faller utenfor samfunnet og blir uføre. Det er samfunnsøkonomisk kostbart. Tilgang til gode språkarenaer innen tegnspråk er altså et godt folkehelseiltak og helt avgjørende for et godt liv.

Tiltak for å styrke inkludering av døve/hørselshemmede barn og unge.

Retten til å ha en lærer med pedagogisk godkjent utdanning er riktig vei å gå og i tråd med CRPD. Når det gjelder døve og hørselshemmede barn og unge, må retten til undervisning i og på norsk tegnspråk styrkes, så tidlig som mulig og senest allerede fra barnehagen. En lærer med godkjent pedagogisk utdanning er ikke tilstrekkelig for å tilfredsstille barnets språklige utvikling hvis tegnspråk ikke tilbys. Videre er det viktig at døve og hørselshemmede barn også gis muligheten til en tegnspråklig arena hvor de kan utvikle seg språklig og sosialt.

Videre sies det at barnet skal ha rett på lærere med relevant og høy pedagogisk/spesialpedagogisk kompetanse. I dette tilfellet vil relevant utdanning også være tegnspråk. I dag er det slik at de fleste som underviser i og på norsk tegnspråk, har lært seg tegnspråk som voksen med kun 30 eller 60 studiepoeng. Dette er ikke tilstrekkelig. En lærer må ha mye mer kompetanse enn 30/60 studiepoeng i norsk tegnspråk for å kunne undervise i språket. Da er hverken 30 eller 60 studiepoeng i norsk tegnspråk godt nok til å ivareta den språklige retten som er lovbestemt.

Kravene til språkkunnskap og visuell (kulturspesifikk) pedagogikk er for lave, og det er svært få lærere som har tegnspråk som førstespråk eller morsmål. Brukermidvirkning er viktig, og her vektlegger dere at barnets mening skal ha vekt. Da er det viktig at nasjonale enheter som Statped, som har spisskompetanse på hørsel fortsetter å eksistere. Statped er en viktig aktør når det gjelder tegnspråklige arenaer på skole. Hørselshemmede og døve barn skal ha rett til å uttrykke ønske om å ha en tegnspråklig arena hvor de undervises i og på norsk tegnspråk, og blant andre døve/hørselshemmede barn.

Tegnspråk må tilbys fra barnehagealder da det er helt essensielt for barns språkutvikling. Dersom dette ikke igangsettes er det fare for språkdeprivasjon (Glickman og Wyatte 2019). Språkdeprivasjon defineres som mangel på språklig stimulering hos et individ. Det fører til at de ikke har den språkfølsomhet som er nødvendig for å fungere i samfunnet. Mange

døve/hørselshemmede barn som ikke har hatt tegnspråk i oppveksten mangler evnen til å forstå meningen bak det som blir sagt, for eksempel å forstå ironi og ulike bruk til forskjellig sosiale situasjoner. Språkdeprivasjon i språkinnlæringsperioden får ofte alvorlige konsekvenser for både opplæring og sosialt liv. For å forhindre språkdeprivasjon må vi begynne med tegnspråk hos barn så tidlig som mulig, spesielt de to første leveårene er avgjørende for språkutvikling. Dermed er det viktig å ha tidlig innsats i tegnspråk, fra fødsel av, i barnehage og gjennom skolegang.

Statped- det pedagogiske støttesystemet

Det pedagogiske støttesystemet skal fange opp barn og unge som opplever problemer faglig/språklig og/eller sosial læring og utvikling tidlig. Når det gjelder hørselshemmede og døve barn og unge, vil ikke et lokalt pedagogisk støttesystem være tilstrekkelig. Ute i kommunene er det utpregede gammeldagse myter og dårlige språkholdninger som er direkte skadelige for døve/hørselshemmede barn. Hvordan skal støttesystemet ivareta rettighetene og mulighetene til å lære seg tegnspråk og få tilgang til et tegnspråkmiljø? Her er Statped en viktig aktør, som har spisskompetanse på hørselsfeltet. Det er få tegnspråklige fagfolk og de er avhengige av å jobbe sammen for å fungere optimalt. Dessuten vil dette også innebære at de ulike lokale pedagogiske veiledningstjenestene vil ha ulikt tilbud. Statlig tilbud i tegnspråkfeltet er derfor veien å gå.

Det er langt fra nok å bare tilby en tegnspråktolk for å inkludere i fellesskapet, dette er en falsk trygghet og et lovbrudd mot barnets språklige retter. Dessuten blir barnet fratatt det pedagogiske og didaktiske i undervisningen. En elev må også kunne kommunisere med andre elever og implementere læring på en naturlig måte, noe som gjøres ved å ha tilgang på en tegnspråkarena. Og å slippe å kommunisere via voksne. Det er ikke kult å ha et voksent haleheng. Tegnspråk må bli noe positivt.

Tegnspråk er ikke å ekskludere

Inkludering må ikke forstås som assimilering og usynliggjøring av en minoritetsgruppe sitt språk og kultur i samfunnet. Dette innebærer at det ikke er inkludering når barnehagen eller skolen gjør sitt beste for at et døvt eller hørselshemmet barn kan være en del av sin klasse i de hverdagslige aktivitetene. Dette fører kun til at barnet deltar i de samme aktivitetene som klassen, ikke nødvendigvis til at barnet blir ansett eller føler seg som «en del av» klassen.

En god kilde til hva som menes med prinsippet om inkludering er UNESCOs Salamancaerklæringen fra 1994 («Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education»). Det står i artikkel 21 i erklæringen at «[e]ducational policies should take full account of individual differences and situations. The importance of sign language as the medium of communication among the deaf, for example, should be recognized and provision made to ensure that all deaf persons have access to education in their national sign language. Owing to the particular communication needs of deaf and deaf/blind persons, their education may be *more suitably provided in special schools or special classes and units in mainstream schools*» (vår kursivering).

Inkludering må altså skje på forskjellige måter til forskjellige tid for grupper slik at de ikke

blir usynliggjorte. Døve og hørselshemmede blir inkludert i samfunnet ved at de blir tegnspråklige, og at de da kan nyttiggjøre seg på tegnspråk. De må også møte andre jevnaldrende som bruker tegnspråk. På den måten kan døve og hørselshemmede delta i vårt demokrati og være aktive samfunnsborgere. Med dette blir døve og hørselshemmede inkludert i samfunnet vårt.

Unødvendig kamp

Norges Døveforbund ser dessverre alt for ofte at foreldre som ønsker tegnspråktilbud til sine barn må kjempe en lang kamp for å få denne retten i barnehage og skole. En rett som burde være en selvfølge. Det er viktig at foreldre og barn som ønsker tegnspråk ikke skal bli hindret i å få tilgang til tegnspråk. Foreldre må slippe å velge enten tegnspråk eller norsk. Barnet har rett til begge språk ut fra «barnets beste»- perspektiv. Foreldre i Norge velger ikke bort andre skolefag så hvorfor skal foreldre måtte gjøre det når det gjelder døve og hørselshemmede barn? For Norge er det beste å ha flerspråklige døve og hørselshemmede barn som tar styring i eget liv.

Døve og hørselshemmede tegnspråkbrukere må få være en del av et inkluderende språkmiljø på alle livsområder, fra livets start til livets slutt. Spesielt barn og eldre er utsatt for manglende felles språk, noe som ofte fører til språklig og sosial isolasjon. Det å ikke få kommunisere fritt og uhindret med andre på sitt eget språk, er et brudd på FNs menneskerettighetserklæring artikkel 19. Vi viser videre til St.meld.nr.35 (2007-2008) Mål og mening, ein heilskapleg språkpolitikk, femte overordnede språkpolitiske mål at «[a]lle skal ha rett til språk (...), å få utvikla og bruka sitt eige morsmål eller førstespråk, inkludert tegnspråk, (...)» (S.24).

Vi er bekymret for at språksituasjonen blir ytterligere svekket, nå som de statlige døveskolene er lagt ned. Staten må ta ansvar for å sikre og utvikle gode tegnspråkarenaer hvor døve og hørselshemmede kan møte hverandre i et inkluderende og språklig fellesskap.

Alle offentlige instanser må være forpliktet til å informere om norsk tegnspråk i møte med døve mennesker eller ved diagnostisering av hørselstap, spesielt landets sykehus og utdanningsinstitusjoner som ofte baserer seg på myter om tegnspråk. Vi viser til WHO's fact sheet nr 300 på nett, som sier at «People with hearing loss can benefit from hearing aids, cochlear implants and other assistive devices; captioning and sign language; and other forms of educational and social support» (Key facts) og under punktet "Identification and management" står det også at "[i]n infants and young children with hearing loss, early identification and management through infant hearing screening programmes can improve the linguistic and educational outcomes for the child. Children with deafness should be given the opportunity to learn sign language along with their families". (29.mai 2016, - <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs300/en/>). Videre viser WHO til at "Teaching in sign language will benefit children with hearing loss, while provision of captioning and sign language interpretation on television will facilitate access to information."

Tegnspråk er ikke spesialundervisning

Tegnspråkopplæring handler om undervisning i og på et språk, og dette er helt klart ikke spesialundervisning. Men dersom den lovfestede rettigheten til tegnspråkopplæring fjernes

eller gjøres vanskelig å praktisere, vil Norge bryte FN-konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD 2007). Denne FN-konvensjonen ble ratifisert av Norge i 2013, og gjelder dermed som norsk rett.

I artikkel 24-3 b og c står det nemlig spesifikt at Norge forplikter seg til «å legge til rette for innlæring av tegnspråk og fremme av døvesamfunnet språklige identitet» og videre «å sikre at undervisningen av (...), døve og døvblinde personer, og især barn, finner sted på de språk og i de kommunikasjonsformer og med de kommunikasjonsmidler som er best tilpasset den enkelte, og i et miljø som gir størst mulig faglig og sosial utvikling». Dette viser at uten en lovfestet språkrettighet vil hørselshemmede barn og unge ikke få rett til å utvikle sitt språk. Videre står dette i kontrast til hovedmålet bak den norske språkpolitikken som går ut på at «[a]lle skal ha rett til språk, å få utvikla og tileigna seg det norske språket, bokmål og nynorsk, å få utvikla og bruka sitt eige morsmål eller førstespråk, inkludert tegnspråk, sitt eige urfolksspråk eller nasjonale minoritetsspråk, og alle skal få høve til å lære seg framande språk» (St. melding nr. 35 (2007-2008) Mål og mening).

Dersom vi ser norsk tegnspråk i dimensjonen tilgjengelighetsperspektivet, som handler om tilgjengelighet for tegnspråklige hørselshemmede, betyr dette at norsk tegnspråk er det eneste språket som kan, mer eller mindre, sikre full og tilnærmet likeverdig tilgjengelighet til storsamfunnet. Dette tilsier at det er hensiktsmessig og nødvendig med en individuell rettighet. Uten en lovfestet språkrettighet vil hørselshemmede og døve barn bli en svært sårbar og utsatt gruppe. Det er allerede vanskelig å sikre barnas rett på opplæring i og på norsk tegnspråk, og uten denne lovfestede retten frykter vi at enda færre barn får tilgang til den språkundervisningen de har krav på. Disse individuelle rettighetene kan heller stå ved siden av de andre endringene som rapporten foreslår. Det er vanskelig å se hvordan fravær av individuelle rettigheter skal medføre en bedret situasjon for barn og unge med behov for spesialundervisning. Fokuset bør flyttes til hvordan de individuelle rettighetene vi allerede har i dag, oppfylles på en bedre måte til barn og unge sitt beste.

Med vennlig hilsen
Norges Døveforbund

Petter Noddeland (s)
Generalsekretær

Tove F. Bergh
Jurist